

بررسی جایگاه نور در کیفیت فضایی مساجد صفوی

مجتبی حاتمی شجاعی^{1*}، رضا فرمهینی فراهانی²

1- دانشجوی دکتری معماری تهران جنوب کیش، delijan.afz@yahoo.com

2- عضو هیات علمی و استادیار گروه معماری دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام (ره) شهری
rr-_farahani@yahoo.com

چکیده

نقش نور در معماری اسلامی، تاکید بسیار گسترده بر اصل تجلی است. نور، وظیفه شفاف کردن ماده و کاستن از صعوبت و سردی بنا را عهده دار است. گاهی جنبه عرفانی و مقدس به خود گرفته و جنبه های دیگر فضا (رنگ، بافت و...) را تحت تاثیر قرار می دهد و گاهی بر آن ها تاکید می کند. به این ترتیب، این پرسش مطرح می شود که آیا نور می تواند باعث کیفیت فضایی مساجد شود. برای یافتن پاسخ این پرسش، ابتدا عناصر نورپردازی مساجد را بررسی و سپس مساجد نمونه را از این جهات مورد مطالعه قرار می گیرد. این پژوهش سعی بر آن دارد تا با تحقیق توصیفی-تحلیلی و با مطالعه منابع کتابخانه ای و اسناد مکتوب، به بررسی و ارزیابی عناصر نورگیر مورد استفاده در معماری مساجد صفوی بپردازد. بدین منظور 3 نمونه از مساجد اصفهان؛ که به دلیل قرارگیری در منطقه قدیمی و با ارزش تاریخی شهر و بهره گیری از ارزش های معمارانه از شهرت و توجه عمومی برخوردار بوده است (از طریق مصاحبه با خبرگان و مردم)؛ برگزیده شد و از لحاظ نوع عناصر نورگیر و میزان کاربرد هر یک از آنها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. یافته های تحقیق حاکی آنست که از میان عناصر نورگیری چون در و پنجره مشبک، شباک، هورنو، روزن و روشندان به عنوان رایج ترین عناصر نورگیر در معماری مساجد در دوره صفویه، در و پنجره مشبک بیشترین کاربرد را داشته است. پس از آن ترتیب بهره گیری از عناصر نورگیر متداول در نمونه های مورد بررسی بصورت روزن، هورنو، شباک و روشندان می باشد. با مقایسه میزان بهره گیری از این عناصر در نمونه مساجد مورد بحث، میزان نورگیری از در و پنجره در هر کدام از نمونه ها تقریباً مشابه است. دستاوردهای پژوهش گویای آن است که نور علاوه بر کارکرد عادی خود در فضاهای معماری اسلامی، عملکردهای دیگری نیز داشته است که از جمله می توان به نقش نور در توالی بین دو جهان مادی و معنوی اشاره کرد.

واژگان کلیدی : نور، فضا، مسجد حکیم، مسجد امام، مسجد شیخ لطف الله

مقدمه

تأملی کوتاه در آثار گوناگون معماری اسلامی ایران در دوره های مختلف روشننگر این حقیقت است که معماران ما همواره در جستجوی نظم در عناصر، اجزاء، فضاها و بناها بوده اند و برای رسیدن به این مهم از عناصر و اجزای متعدد بهره می گرفتند که یکی از این عناصر نور است البته نور را به تصویری به کار میگیرند که فضا را معنا دهد و آن را تقدیس کند تا « انسان با قرارگیری در آن فضاهای قدسی به بُعد مابعد الطبیعه عروج کند » (بمانیان ، 7:1386) نور منبع فضا نیست بلکه در نقش متذکر به مصداق « الله نور السموات و الارض آیه » ایفای وظیفه می کند و کالبد سنگین و بی تصویر سنگ و آجر را روح و